

UDK: 342.726:343.261-052(497.11)

Лука Бренеселовић

Београд

КАЛОРИЈЕ И КИЛОКАЛОРИЈЕ –
КРАТКА НАПОМЕНА ЗАКОНОДАВЦУ

Наша земља обавезана је не само да не потхрањује затворенике већ и да их храни како треба.

Потхрана затвореника (осуђеника, притвореника, заробљеника) неспојива је са људским достојанством, а њега експлицитно и безрезервно штити наш Устав: „Људско достојанство је неприкосновено и сви су дужни да га поштују и штите“ (чл. 23). Брига о људском достојанству лица лишених слободе је дакле уставна, а и међународна обавеза¹ нашег законодавца, а оно би било повређено када исхрана у заводима не би у погледу *састава и количине* задовољавала елементарне људске потребе односно омогућила развој младих људи (в. чл. 128 2 ЗМ) и спречила обољење или настанак предуслова за одређену болест или какву другу дисфункцију код телесно стасалих (в. чл. 70 I ЗИКС 2005).

У нашим законима већ скоро 25 година провлачи се једна очита омашка због које су они формално неспојиви са поменутих домаћим и међународним актима. Важећи закон о извршењу кривичних санкција из 2005. године² предвиђа да лицима лишеним слободе мора бити обезбеђено „најмање три obroка дневно“ укупне енергетске вредности од најмање „12500 џула“ (чл. 70). ЗМ³ помиње 14600 џула (чл. 128). То је отприлике енергетска вредност једне камене бомбоне.

¹ Чл. 10 Међународног пакта о грађанским и политичким правима – Сл. лист ФНРЈ 7/1971; чл. 3 ЕКЉП (из праксе: *Кади ис/Лейтонија*, пресуда од 4. 5. 2006. – 62393/00, т. 55; *Циорай/Молдавија*, пресуда од 19. 6. 2007. – 12066/02, т. 70); из арсенала благог (меког) права: т. 20 Стандардних минималних правила УН о поступању са затвореницима (1955/1957); т. 25 Европских правила о затварању (1987); т. 22 нових Европских правила о затварању (2006).

² Сл. гласник 85/2005 (наведена је првообјава, ако другачије није назначено).

³ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и заштити малолетних лица – Сл. гласник 85/2005.

У одредбама о исхрани у савезном Закону о извршењу казни из 1948. године (чл. 37)⁴, те пропратном Општем упутству о кућном реду у казнено-поправним установама (чл. 20–23)⁵ и Правилнику о кућном реду у поправним домовима за осуђене малолетнике (чл. 19–22)⁶, а касније у Закону о извршењу казни, мера безбедности и васпитно-поправних мера (ЗИКС) из 1951. године (чл. 37)⁷, те пропратном Правилнику о кућном реду у казнено-поправним домовима и затворима (чл. 29–33)⁸ и Правилнику о казнено-поправним домовима за малолетнике (чл. 26–29)⁹ није назначена минимална енергетска вредност дневних obroka. Ни Закон о извршавању казни лишења слободе Краљевине Југославије од 16. фебруара 1929. године (§ 39) не помиње минималну енергетску вредност obroka. Но то никад није значило да су осуђена лица препуштена самовољи затворске (заводске) кухиње.

И у Краљевини Југославији и после Рата надлежни министар је доносио јеловнике/таблице „за поједина јела на дан и главу“ (§ 39 III ЗИК 1929). Док је у Краљевини Југославији министру закон налагао да „у храни треба да су такви и толики састојци колики су према резултатима науке и искуства потребни за одржавање здравља и радне снаге средњег радника“ (§ 39 I) „имајући при том нарочито на уму потребну промену хране“ (§ 39 III), послератни министри су у састављању „таблица“ били слободни. Штавише из инсистирања на томе да ће таблице прописати „министар унутрашњих послова ФНРЈ у споразуму с министром трговине и снабдевања ФНРЈ“ (чл. 37 III ЗИК 1948; чл. 37 III ЗИКС 1951), те упорном наглашавању права осуђених да „допуне“ исхрану у циљу њеног „побољшања“¹⁰ на дохват руке је да рани законодавац социјалистичке Југославије, у условима послератне беде, свесно није предвидео квантитативно и квалитативно адекватну исхрану за осуђена лица као

⁴ Сл. лист ФНРЈ 92/1948.

⁵ Сл. лист ФНРЈ 10/1950.

⁶ Сл. лист ФНРЈ 10/1950.

⁷ Сл. лист ФНРЈ 47/1951.

⁸ Сл. лист ФНРЈ 57/1952.

⁹ Сл. лист ФНРЈ 57/1952.

¹⁰ „У циљу побољшања исхране осуђени могу из својих новчаних средстава набављати воће, сир, конзерве, саламу, сланину, рибу, шећер и друге сличне предмете исхране“ (чл. 23 I Општег упутства о кућном реду у казнено-поправним установама 1950); „У циљу побољшања исхране осуђени малолетници могу из својих новчаних средстава набављати разне предмете исхране“ (чл. 22 I Правилника о кућном реду у поправним домовима за осуђене малолетнике, 1950). Иначе је упућивање затвореника на „затворске продавнице“ (и родбинске пакете) врло уобичајено у сиромашним земљама.

загарантовани стандард. И у Краљевини Југославији, у којој је исхрани затвореника приступано одговорно и „научно“, основна затворска намирница је била – хлеб (уп. § 39 И ЗИК 1929).

Први пут¹¹ минимална енергетска вредност оброка у нашем праву прописана је – као конкретизација правила да се осуђенима „осигурава исхрана довољна за одржавање здравља и пуне телесне способности“¹² из чл. 44 новог југословенског Закона о извршењу кривичних санкција из 1961. године¹³ – у Правилнику о извршењу казни лишења слободе од 26. јула 1961. године¹⁴, којим је било предвиђено да „осуђени добијају дневно најмање три оброка хране, која мора бити доброг квалитета, разноврсна, добро припремљена и треба да износи најмање 2500 калорија“ (чл. 39 I), те да „калорична вредност свих дневних оброка хране у казнено-поправном дому за малолетнике не може бити мања од 3000 калорија“ (чл. 88).

У законски текст нумеричка назнака минималне енергетска вредност дневних оброка унета је први пут Законом о изменама и допунама ЗИКС-а 1961 из 1968. године¹⁵. Том приликом назначено је да: „Калорична вредност дневних оброка исхране у казнено-поправним дому за малолетнике не може бити мања од 3000 калорија“. Општу назнаку минималне вредности оброка први је садржао републички Закону о извршењу кривичних санкција у казнено-поправним и васпитно-поправним установама из 1968. године¹⁶, који је донет као пропратни закон уз савезни ЗИКС из 1961. (в. 1964): „Осуђеним лицима обезбеђују се три оброка дневно од најмање 2500 калорија, према таблицама које утврђује Републички секретаријат за правосуђе и општу управу“ (чл. 19 закона СРС). У републичком закону-сукцесору – Закону о извршењу казни лишења слободе и мера безбедности из 1970. године¹⁷, који је донет као пропратни закон уз последњу верзију савезног ЗИКС-а из 1961. године (в. 1970), садржан је и општи режим и режим за малолетнике: „Осуђеним лицима обезбеђују се три оброка дневно од најмање 2500 калорија, а ма-

¹¹ Уп. сада т. 22.2 Европских правила о затварању из 2006. године: држава треба да пропише минималан енергетски и протеински садржај оброка.

¹² Усклађено са т. 20 Стандардних минималних правила УН о поступању са затвореницима (1955/1957).

¹³ Сл. лист ФНРЈ 24/1961 (пречишћене верзије: Сл. лист ФНРЈ 9/64 и 3/1970).

¹⁴ Сл. лист ФНРЈ 29/1961.

¹⁵ Сл. лист ФНРЈ 15/1968 (чл. 55 Закона о изменама и допунама – чл. 83 ЗИКС верзија 1964 = чл. 94 верзија 1970).

¹⁶ Сл. гласник СРС 1/1969.

¹⁷ Сл. гласник СРС 39/70.

лолетницима који издржавају казну малолетничког затвора храна од најмање 3000 калорија“ (чл. 58).

Наредни ЗИКС из 1977. године¹⁸, донет у условима ексклузивне републичке надлежности за уређење материје извршења, садржи назнаку минималне енергетске вредности из ранијег савезног ЗИКС-а и пропратних републичких закона, с тим што она више не износи 2500, већ 3000 калорија (чл. 104), за малолетнике 3500 (чл. 30). Како је почев од 1960. године као међународна стандардна јединица за енергетску вредност наметан *џул* (J), Законом о изменама и допунама ЗИКС-а из 1984. године¹⁹ стара назнака у калоријама замењена је назнаком у џулима, и то: 12500 џула уместо 3000 калорија (чл. 24), односно 14600 џула уместо 3500 калорија за малолетнике (чл. 30). Тако означена минимална енергетска вредност (12500/14600 џула) задржана је и у наредном ЗИКС-у из 1997. године (чл. 67, 257 II)²⁰, као и у важећем ЗИКС-у из 2005. године (чл. 70)²¹. Минимална енергетска вредност оброка за малолетнике данас је прописана у чл. 128 ЗМ, као и пропратним правилницима: чл. 19 II Правилника о кућном реду васпитно-поправног дома²²; чл. 60 II Правилника о кућном реду казнено-поправног завода за малолетнике²³.

Приликом прерачунавања калорија у џуле 1984. године дошло је до грешке. Постоје две мерне јединице које се називају калоријама – такозване *мале калорије* („грамкалорије“) и такозване *велике калорије* („килокалорије“). Када се у науци помињу калорије, обично се мисли на мале калорије; када се у гастрономији и свакодневном говору помиње да 100 грама чоколаде има око 500 „калорија“, а за неке производе у рекламним слоганима наглашава да имају само две „калорије“, реч је увек о великим калоријама, односно – ако се израз калорија резервише само за мале калорије – о *килокалоријама* (kcal). У том смислу израз калорија користили су и наши ранији прописи који су регулисали материју извршења. Називом „џул“ пак, увек се означава хиљадити део килоџула. Због тога 3000 калорија које помиње ЗИКС из 1977. године у првобитној верзији може се прерачунати само као са. 12500 *килоџула* (kJ).²⁴

Према томе, у важећем ЗИКС-у и у његовим претходницима (од 1984. године) реч није о 12500 џула, како стоји у законском тексту, већ

¹⁸ Сл. гласник СРС 26/1977.

¹⁹ Сл. гласник СРС 50/1984.

²⁰ Сл. гласник 16/1997.

²¹ Уп. и чл. 40–45 Правилника о кућном реду у казнено-поправним заводима и окружним затворима – Сл. гласник 27/2006.

²² Сл. гласник 71/2006.

²³ Сл. гласник 71/2006.

²⁴ 1 kcal (велика калорија) = 1000 cal = 4186, 8 J = 4,1868 kJ.

12500 килоцула. 12500 цула је енергетска вредност једног зрна грожђа или већ поменуте бомбонице. Тако малу енергетску вредност obroка законодавац сигурно није, приликом формулисања прописа, имао на уму. Таква одредба била би можда чак и духовита, али свакако некомпатибилна са надзаконским гарантима и предправним резонима.

Након 25 година и три ЗИКС-а, ред би био да се осуђеним лицима и формално загарантује мало јача исхрана, иако нема сумње да је реч о читој омашци која се без даљњег треба исправити приликом сваке примене прописа. До измена закона, не само код нас, већ и још неким бившим југословенским републикама²⁵, важи: у прописима који говоре о енергетској вредности obroка за лица лишена слободе изражавајући је у неколико хиљада цула, реч је о килоцулима.

Колико су подзаконске одредбе, да се осуђенима и малолетницима свеже воће и поврће обезбеђује „најмање два пута недељно“²⁶, спојиве са међународним стандардима и нашим законским гаранцијама према којима „осуђени има право на исхрану подобну да одржи његово добро здравље и снагу“ (чл. 70 I ЗИКС), „малолетник... (има право) на исхрану која... ће га одржати у добром здрављу и снази и омогућити добар психофизички развој“ (чл. 178 ЗМ) остаје упитно. Није то први пут да постоји велика воља законодавца и знатно мања воља министра и живота. Тачно је додуше да и одрасли осуђеници и малолетници имају право да пазаре намирнице у „заводској продавници“²⁷, односно „кантини“²⁸, али Европски суд за људска права – исправно – сматра да држава има обавезу да (бесплатно) обезбеђује лицима лишеним слободе садржајно и количински адекватну исхрану.²⁹

Читаоца готово безрезервно упућујем на изванредно леп прилог *Thomsa* о прехрани у затворима, објављен у једном нарочитом зборнику из 2002. године који је посвећен посебним режимима исхране: *Eingeschlossen/Ausgeschlossen. Die Ernährung in Gefängnissen vom 18. bis 20. Jahrhundert*, in: Spiekermann (pr.), *Ernährung in Grenzsituationen*, 45.

²⁵ Чл. 59 II ЗИКС БиХ (2005); чл. 118 I Закона о кривичним и прекршајним санкцијама Републике Српске (2001); чл. 112 I ЗИКС Македоније (2006).

²⁶ Чл. 40 Правилника о кућном реду у казнено-поправним заводима и окружним затворима (2006); чл. 60 Правилника о кућном реду казнено-поправног завода за малолетнике (2006).

²⁷ чл. 45 Правилника о кућном реду у казнено-поправним заводима и окружним затворима (2006).

²⁸ чл. 21 Правилника о кућном реду васпитно-поправног дома (2006).

²⁹ V. *Starokadomskiy/Pucija*, пресуда од 31. 7. 2008. – 42239/02 (неправоснажно), т. 58.

САЖЕТАК

У Краљевини Југославији садржај затвореничке исхране одређивале су „таблице“ које је доносио надлежни министар. Први пут минимална енергетска вредност дневних obroка затвореника у нашем праву одређена је 1961. године када је износила 2500 калорија. Од 1984. године законодавац енергетску вредност не назначава више у калоријама већ у џулима. Но приликом прерачунавања дошло је до грешке, тако да је *формално узев* сваком затворенику данас загарантована исхрана не јача од једног зрна грожђа дневно.

Кључне речи: извршење (кривично право) – исхрана затвореника – пенална историја – европска правила о затварању

ZUSAMMENFASSUNG

Es entspricht schon einer verfestigten Gewohnheit in Serbien, die Ernährung in Gefängnissen gesetzlich näher zu bestimmen. Diese wurde ansatzweise schon vor dem Zweiten Weltkrieg gesetzlich geregelt. Die Mahlzeiten mussten nach dem „wissenschaftlichem Erkenntnis und Erfahrung“ für „die Erhaltung der Gesundheit und der Arbeitskraft eines Durchschnittsarbeiters ausreichen“. Unmittelbar nach dem Zweiten Weltkrieg wurde die Ernährung in Gefängnissen mehr als nationalökonomisches als eizelfallbezogenes rechtliches Problem aufgefasst. Schon in den fünfziger Jahren bemühte sich dann die sozialistische Regierung um eine moderne Strafrechtspflege. Im Jahr 1961 begegnet man in Jugoslawien zum ersten mal eine numerische Bestimmung des Gefängnisernährungswertes. Dieser Brennwert betrug 2 500 (Gross) Kalorien pro Person, täglich; 3000 seit dem Jahr 1977. Im Jahr 1984 wollte man die angegebenen Werte in Joule-Einheiten umrechnen. Aufgrund eines trivialen Fehlers bestimmen seither die Gesetze einen täglichen Minimalbrennwert der Mahlzeiten, der gerade dem Brennwert einer Beere entspricht. Zuletzt findet man einen solchen Fehlwert im Art. 70 des Strafvollzugsgesetzes aus dem Jahr 2005.